

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ КРЕАТИВНОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ ЗА ФАКТОРОМ «БІГЛІСТЬ» ЗА МЕТОДИКОЮ ДЖ. ГІЛФОРДА І Е.П. ТОРРЕНСА

У статті представлений експериментальний аналіз дослідження креативності та творчого мислення дітей старшого дошкільного віку з обмеженими можливостями за методикою Дж. Гілфорда, Е.П. Торренса (модифікація О.Є. Тунік) у порівнянні з дітьми з нормальним фізичним розвитком за фактором «біглість».

Ключові слова: дитина з обмеженими можливостями, креативність, обдарованість, біглість.

Постановка проблеми. Прояви обдарованості «звичайних» дітей та дітей з фізичними вадами проявляються та починають розвиватися у період готовності до школи, чим й обумовило велику зацікавленість багатьох психологів. Тому в цей час можна спостерігати й сплеск проявів інтелектуальної або творчої обдарованості дітей, чи їх здатностей до того чи іншого, чому й приділяють особливу увагу. Але ж розвиток цих проявів обдарованості відбувається по-різному в цих групах дітей. В той час, коли «звичайні» діти в силу відповідностей свого віку віддають перевагу рухливим іграм – діти з фізичними вадами, які за частіше не мають такої можливості, займаються навчанням, розвитком своїх здібностей.

В результаті цього перед нами постала **мета** дослідити особливості проявів інтелектуальної та творчої обдарованості дітей з фізичними нестатками, теоретично обґрунтувати та виявити різницю між «звичайними» обдарованими дітьми та обдарованими дітьми з фізичними вадами.

Методика та організація дослідження. За основу експериментально-методичної бази була взята методика «Творче мислення» (Дж. Гілфорд, Е.П. Торренс, модифікація О.Є. Тунік) [2, с. 707].

Апробація методики та саме дослідження проходило на базі соціального центру «Надія», що займається розвитком, корекцією та реабілітацією дітей-інвалідів, та у ДНЗ №2 «Усмішка» м. Горлівки Донецької області. З кожного із закладів були задіяні діти з ознаками творчої та інтелектуальної обдарованості. На базі соціально-реабілітаційного центру проводилося індивідуальне тестування дітей з фізичними вадами у кількості одинадцятьох осіб старшого дошкільного віку. А у яслах-садку комбінованого типу №2 дослідження проводилося з двадцятьма дітьми (15 дітей з нормальним фізичним розвитком та четверо дітей з фізичними порушеннями опорно-рухальної системи). Всього було 12 дівчаток, 18 хлопчиків.

Дослідження проводилося на протязі двох років 2009-2010рр. внаслідок того, що тема є достатньо вузько спрямованою та виникла складність у пошуку дітей саме цієї категорії та віку.

Метою теста «Творче мислення» Дж. Гілфорда, Е.П. Торренса за модифікацією О.Є. Тунік є вивчення креативності, творчого мислення.

Основні фактори, що досліджуються у цій методиці це:

- біглисть (легкість, продуктивність);
- гнучкість;
- оригінальність;
- точність [2, с. 730].

У цій статті ми проведемо аналіз результатів прояву такого фактору креативності як біглисть, тому що саме цей фактор є одним з основних показників креативності дитини [1], а не просто високим, розвиненим батьками та вихователями, інтелектуальним рівнем [3].

Індивідуальне тестування проводилося приблизно 40 хвилин, в залежності від працездатності дитини. Вікова спрямованість тесту – діти від 5 до 15 років. Вікова група дослідження від 5 до 8 років.

Тест складається з сімох субтестів: «Використання предметів», «Наслідки ситуації», «Слова», «Словесна асоціація», «Малювання зображень», «Ескізи», «Прихована форма».

Діти ділилися на дві групи:

I – діти з фізичними обмеженнями;

II – діти з нормальним фізичним розвитком.

Треба додати, що у методиці проявляються не тільки ознаки творчого мислення, а й інтелектуальні ознаки обдарованості, про що свідчать субтести №3, 4 та частково інші [4].

Результати дослідження та їх обговорення. Алгоритм виконання Субтесту №1 «Використання предметів» полягав у тому, що дітям було необхідно перелічити як можна більше незвичайних засобів використання предмета.

Дітям задавалося наступне питання: «Газета використовується для читання. Ти можеш придумати інші способи її використання. Що з неї можна зробити? Як її ще можна використовувати?».

Результати виконання субтеста оцінювалися в балах за трьома факторами: біглисть, гнучкість та оригінальність. Але ми будемо розглядати та аналізувати лише прояви обдарованості за фактором «біглисть».

Так, біглисть у даному субтесті – це сумарна кількість відповідей. За кожну відповідь дітям було нараховано по 1 балу і загальна кількість вираховувалася за формулою:

$$B = n,$$

де B – біглисть; n – число доречних відповідей (до них не належать ті відповіді, що використовувалися в інструкції та ті, що свідчать про прямі та очевидні засоби її використання). Ця формула буде використовуватися нами у всіх субтестах, тому повторюватися не буде.

Загалом діти з обох груп (дивитися далі I група – діти з фізичними вадами з ознаками обдарованості, II група – діти з нормальним фізичним розвитком з ознаками обдарованості) давали приблизно по 6 – 12 відповідей.

Ми чітко бачимо наскільки відрізняються показники кількості поданих відповідей у дітей I групи від II, хоча всі вони взяті за 100%. По-перше, діти I групи надали більше загальне число відповідей на 31, а доречних відповідей на 32 (їх ми й будемо брати за основу). У процентному відношенні це на

8,8% більше. Даний результат свідчить про те, що діти I групи мислять бігло, швидше від дітей II групи надають варіанти відповідей та не зупиняються лише на тих, що є примітивними. А в дітей II групи в основному спостерігається наступна тенденція: вони спочатку називають всі основні засоби використання даного предмету, а вже після спонукання експериментатора і його запитань вони надають інші, більш цікаві відповіді.

Таблиця 1

Сумарна кількість варіантів використання предмета за фактором «біглисть» у субтесті №1 «Використання предмета» старшими дошкільниками обох груп

I група			II група		
Ініціали	Усього відповідей	З них доречних	Ініціали	Усього відповідей	З них доречних
Усього	139	101	Усього	108	69
В %	100%	72,6%	В %	100%	63,8%

Субтест №2 «Наслідки ситуації» також вимагав від дітей ініціативи, пошукової та соціально-комунікативної активності. Він був спрямований на визначення та перелічення різноманітних наслідків гіпотетичної ситуації. Дітям давалася наступна інструкція: «Уяви, що трапиться, якщо тварини і птахи зможуть розмовляти на людській мові». На виконання субтеста дітям надавалося 3 хвилини.

Результати виконання даного субтеста за фактором «біглисть» наведені в таблиці 2.

Таблиця 2

Сумарна кількість варіантів відтворення ідей за фактором «біглисть» у субтесті №2 «Наслідки ситуації» старшими дошкільниками обох груп

I група		II група	
Ініціали	Усього відповідей	Ініціали	Усього відповідей
Усього	96	Усього	70

Фактор біглості вимірювався нами загальним числом наданих варіантів наслідків гіпотетичної ситуації, тобто 1 відповідь дорівнювала 1 балу та виходила з вже поданої нами вище формули.

У відповідності до даної таблиці ми вже бачимо велику розбіжність між кількістю відповідей дітей I групи від II. Діти I групи надали варіантів відповідей на 26 більше. Загалом діти I групи давали відповідей у середньому від 5 до 9; а діти II групи від 3 до 7. Цей знижений показник кількості відповідей дітей II групи показує нам різницю у біглості мислення дітей I і II груп.

Також нами виключалися неадекватні відповіді з обох груп, а саме: повторювані відповіді та відповіді, що не мають відношення до поставленої задачі (в таблиці вже наведені нами кінцеві показники).

Але переходячи до аналізу наступного субтеста №3 під назвою «Слова», слід зауважити, що тут ми будемо простежувати не тільки творчій поте-

нціал та творче мислення дитини, а ще й його інтелектуальні здібності, хоча практично у кожному субтесті вони перекликаються та не можуть існувати одне від одного.

Алгоритм виконання субтесту полягає в тому, що за 4 хвилини (виконання субтесту проводилося у двох частинах по 2 хвилини на кожну) дитині необхідно придумати слова, що починаються та закінчуються відповідним складом. Дітям обох груп надавалася така інструкція: «1) Придумай слова, які починаються на склад «по», наприклад, «полиця». 2) Придумай слова, які закінчуються на склад «ка», наприклад, «сумка».

Фактор біглості вимірювався нами загальним числом придуманих слів, тобто 1 відповідь дорівнювала 1 балу та виходила з формули.

Таблиця 3

Сумарна кількість наданих варіантів слів зі складами «по» та «ка» за фактором «біглість» у субтесті №3 «Слова» старшими дошкільниками обох груп

I група					II група				
Ініціали	Усього відповідей		З них доречних зі складом		Ініціали	Усього відповідей		З них доречних зі складом	
	заг.	дор.	«по»	«ка»		заг.	дор.	«по»	«ка»
Усього	132	95	54	41	Усього	118	93	43	50
В %		100 %	56,8%	43,2 %	В %		100%	46,2%	53,8%

Підсумовуючи дані результати ми бачимо, що діти I групи надали більшу кількість загальних відповідей – 132, ніж II група – 118, на 14 варіантів. Це говорить про вищий рівень біглості мислення, але ще не про якісний рівень поданих слів. Про це нам свідчать доречні результати, які ми можемо визначити практично як рівні 95 та 93. Якісний рівень поданих доречних результатів тут вищий у II групи дітей, бо з їх загальної кількості ми викреслили лише 23 слова, а в I групи зайвими залишились 37. Тобто за фактором «біглість» діти I групи більше спиралися на те, щоб надати якомога більше відповідей, перераховуючи усі можливі, а діти II групи зробили ставку на використання незвичних слів. Також слід відмітити, що дітям I групи вдалося надати більше відповідей зі словами, що починаються зі складу «по» (56,8%), а II групі результат принесли відповіді з використанням наприкінці складу «ка». Практично рівні результати в обох групах, а в II по декількох показниках кращій, це свідчить про те, що діти з нормальним фізичним розвитком більше займаються грамотою, ніж діти з фізичними вадами, бо перші відвідують дитячий садок, вивчають схеми розбору слів, а другі більше просто читають та запам'ятовують слова зорово.

У субтесті №4 «Словесна асоціація» необхідно було привести якомога більше визначень для загально використуваних слів (в нашому випадку «книга»). Інструкція для дітей давалася така: «Найди як найбільш визначень

для слова «книга». Наприклад, «гарна книга». Яка ще може бути «книга»? Час виконання субтеста – 3 хвилини.

Результати субтеста за фактором «біглисть» вказані в таблиці 4.

Таблиця 4

**Сумарна кількість наданих визначень
за фактором «біглисть» у субтесті №4 «Словесна асоціація»
старшими дошкільниками обох груп**

І група		ІІ група	
Ініціали	Усього відповідей	Ініціали	Усього відповідей
Усього	126	Усього	104

Розбіжність між наданою кількістю визначень І групою та ІІ групою дорівнює 22 бали на користь перших. Ці діти швидше орієнтувалися в завданні, робили менше помилок. Середня кількість наданих відповідей дітьми І групи дорівнює 8-10, а ІІ групи – 6-8.

Переходячи до субтесту №5 «Малювання зображень», треба зауважити, що алгоритм його виконання був наступний – треба було намалювати відповідні об'єкти, використовуючи встановлений набір фігур. Інструкція для дітей була наступного змісту: «Намалюй певні об'єкти, використовуючи такі фігури: коло, прямокутник, трикутник, напівколо. Кожну фігуру можна використовувати декілька раз, змінюючи її розміри і розміщення у просторі, але не можна додавати інші фігури або лінії. В першому квадраті намалюй обличчя, в другому – будинок, в третьому – клоуна, а в четвертому – те, що ти бажаєш. Четвертому малюнку придумай назву».

Дитині показують набір фігур та квадрат, у якому потрібно малювати та зразок виконання завдання – лампа. Час виконання усіх малюнків – 8 хвилин. Довжина сторони квадрата на тестовому банку (а їх потрібно 4 – на кожний малюнок) – 8 сантиметрів.

В даному субтесті оцінювання відбувається за трьома факторами, але біглисть та гнучкість тут об'єднані між собою.

Даний показник «біглисть – гнучкість» ми вираховуємо за наступною формулою:

$$B_{i=1}^4 = (0,1n_{1i} + n_{2i} - 0,1n_{3i}),$$

де B – біглисть; i – номер малюнка (від 1 до 4); n₁ – число зображених елементів (деталей); n₂ – число використаних категорій фігур (із 4-х заданих), змінюється від 0 до 4, одна деталь – дорівнює 0,1 бала, а один клас фігур – 1 бал; n₃ – число помилок (помилкою вважається використання у малюнку незаданої фігури або лінії), одна помилка – 0,1 бала. Бали B (біглості) сумуються за чотирма малюнками.

Дані, що ми отримали після підрахунку біглості за всіма малюнками ми помістили у таблицю 5.

Аналізуючи отримані результати, ми можемо сказати, що діти обох груп впоралися із завданням практично на одному високому рівні, але розбі-

жності все ж таки є. Про це свідчить кількість намальованих деталей (n_1) – 227 у першої групи, та 202 – у другої. Ці дані ми взяли за 100%, щоб відштовхуватися від них при вирахуванні інших показників. Якщо відрахувати кількість отриманих помилок за це завдання обома групами (35 та 32 або 15,4% та 15,8%), то ми отримуємо чистий результат – 192 та 170 чи 84,6% та 84,2%. Звичайно, наочно ми бачимо, що навіть не беручи до уваги кількість помилок діти I групи використали більше деталей для зображення малюнків ніж діти II групи.

Таблиця 5

Сумарна кількість підрахованих елементів та помилок у намальованих зображеннях за фактором «біглисть – гнучкість» у субтесті №5 «Малювання зображень» старшими дошкільниками обох груп

I група				II група			
Ініціали	0,1n ₁ Усього деталей	n ₂ Різниця без помилок	0,1n ₃ Число помилок	Ініціали	0,1n ₁ Усього деталей	n ₂ Різниця без помилок	0,1n ₃ Число помилок
Усього в балах в %	227 22,76. 100%	192 - 84,6%	35 3,56. 15,4%	Усього в балах в %	202 20,26. 100%	170 - 84,2%	32 3,26. 15,8%

Слід звернути увагу на наявність помилок. Загалом вони траплялися, тому що діти, по-перше, володіють недостатнім рівнем знань про геометричні фігури та намагалися показати всі свої досягнення у цій області в повному обсязі, а по-друге, що дітям дуже хотілося зробити свої малюнки красивішими, більш наповненими іншими деталями, лініями та візерунками.

Субтест №6 під назвою «Ескізи» був також цікавим та нестандартним за своїм виконанням. Дітям необхідно було перетворити у різноманітні зображення однакові фігури (круги), що знаходяться у 20 квадратах посередині, як зображено на малюнку. Їм давалася наступна інструкція: «Додай будь-які деталі або лінії до основного зображення так, щоб получились різні цікаві малюнки. Малювати можна як усередині, так і зовні круга. Придумай назву кожному малюнку». На час виконання завдання відводилося 10 хвилин.

Такий тип завдання дуже зацікавив дітей обох груп і вони стрімко прийнялися до роботи.

Біглисть вираховувалася нами за звичною формулою.

Таблиця 6

Сумарна кількість малюнків за фактором «біглисть» у субтесті №6 «Ескізи» старшими дошкільниками обох груп

I група		II група	
Ініціали	Усього відповідей	Ініціали	Усього відповідей
Усього	259	Усього	232

Один малюнок дорівнює 1 бал. Виключаються малюнки, що повторюють один одного (дублікати) та ті, у яких залишився невикористаним заданий стимульний матеріал – коло. У таблиці 6 вже приведені кінцеві результати кількості наданих відповідей кожною дитиною, виключені дублікати та не відповідні завданню малюнки.

Як ми бачимо з таблиці за кількістю вірно намальованих ескіз випереджає I група дітей (259 від 232). Треба відмітити, що ці діти були впевненішими, цілеспрямованішими ніж діти II групи. Під час виконання вони розмовляли та коментували кожен свій малюнок, начебто їм було так легше. Тут, звісно, вимальовується проблема дефіциту спілкування з людьми, тому їм дуже подобалося, що на даний момент кожен з них є у центрі уваги, тому намагалися зробити все якомога краще. Єдиним недоліком у виконанні їх робіт було те, що не всі діти з першої групи вклалися у 10 хвилин та не у всіх були розбірливі малюнки. Це пов'язано з тим, що в декількох дітей були певні проблеми з розвитком дрібної моторики рук внаслідок захворювання на ДЦП. Діти ж II групи навпаки малювали краще, старанніше, але не намагалися придумати щось цікавіше.

Переходячи до аналізу останнього Субтесту №7 «Прихована форма» даної методики, треба сказати, що основним завданням тут було знайти різноманітні фігури, що заховані у складному, малоструктурованому зображенні. Інструкція для дітей давалася наступна: «Найди як можна більш зображень на цьому малюнку. Що намальовано на цьому малюнку?» Час виконання субтесту – 3 хвилини. Слід додати, що методика пропонує нам чотири різні малюнки. Ми обрали лише один (малюнок А. Колдера «Паста для омара і риб'ячий хвіст»), бо інші були дуже складними для дітей такого віку. Отримані дані ми вказані в таблиці 7.

Таблиця 7

Сумарна кількість відповідей за фактором «біглість» у субтесті №7 «Прихована форма» старшими дошкільниками обох груп

I група		II група	
Ініціали	Усього відповідей	Ініціали	Усього відповідей
Усього	85	Усього	76

По фактору «біглість» ми отримали дані, що входять вже в очікувану нами тенденцію випередження дітьми I групи II групи. Ми не можемо сказати, що тут просліджується дуже велика розбіжність між кількістю відповідей (9 балів), але це ще раз підтверджує нашу гіпотезу про те, що діти з фізичними вадами показують та мають вищий процент розвитку інтелектуальних та творчих здібностей, ніж діти з нормальною фізичною формою розвитку.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи отримані результати, що були виявлені нами та проаналізовані за фактором «біглість» ми можемо дійти висновку, що діти I групи показали кращі результати, ніж діти II групи. Це не свідчить про те, що другі

не давали оригінальних відповідей, мислили стандартно, але діти I групи були більш сконцентровані, зацікавлені спілкуванням з дорослим, тому навіть підхід до виконання тесту в них був інший, хоча багато дітей II групи теж показали достатньо цікаві результати виконання субтестів. Діти I групи показали себе більш зорієнтованими у вирішенні того чи іншого завдання, вони швидко включалися в роботу, якщо не вдавалося зробити щось одразу починали придумувати інший підхід для вирішення поставленого завдання. Діти ж II групи швидше втомлювалися і не намагалися розв'язати завдання інакше.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дружинин В. Н. Экспериментальное исследование формирующего действия микросреды на креативность / В.Н. Дружинин, Н.В. Хазратова // Психологический часопис. – К. – 1994. – № 4. – С. 21–24.
2. Козловский О. В. Открой в себе гения / О.В. Козловский. – Донецк : ООО ПКФ «БАО», 2005. – 736 с.
3. Психологічний словник / за ред. В.І.Войтка. – К.: Вища школа, 2003. – 235 с.
4. Шадриков В. Д. Способности, одаренность, талант // Развитие и диагностика способностей. – М.: Наука, 1991. – 361 с.

Загребельная О. О. ОСОБЕННОСТИ ИЗУЧЕНИЯ КРЕАТИВНОСТИ СТАРШИХ ДОШКОЛЬНИКОВ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ ПО ФАКТОРУ «БЕГЛОСТЬ» ПО МЕТОДИКЕ ДЖ. ГИЛФОРДА, Е.П. ТОРРЕНСА

В статье представлен экспериментальный анализ исследования креативности и творческого мышления детей старшего дошкольного возраста с ограниченными возможностями по методике Дж. Гилфорда, Е.П. Торренса (модификацией Е.Е. Туник) в сравнении с детьми с нормальным физическим развитием по фактору «беглость».

Ключевые слова: ребенок с ограниченными возможностями, креативность, одаренность, беглость.

Zagrebelnaya O.O. THE FEATURES OF STUDYING OF CREATIVITY OF THE SENIOR PRESCHOOL CHILDREN WITH DISABILITIES IN TERMS OF «FLUENCY» ACCORDING TO THE METHOD J. GUILDFORD, A.P. TORRENS

The article presents the experimental analysis of research of creativity and creative thinking of senior preschool age children with disabilities by the method of J. Guilford, E.P. Torrens (modification H.E. Tunick) compared to children with normal physical development of the factor «fluency».

Keywords: child with disabilities, creativity, talent, fluency.

УДК 159.923:291.4

Н. Ф. Калина (Крым, г. Симферополь)

ИЗУЧЕНИЕ РЕЛИГИОЗНОСТИ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ

В статье приводится теоретический анализ религиозности как феномена и концепта. В частности, выполнена концептуализация понятия «религиозность», на основе фукианской теории субъекции, которая понимает данный феномен как специфическую субъектность, конституирующуюся в отношениях с трансцендентальной высшей сущностью (Богом). При этом религиозность предполагает отношения зависимости и подчинения различной степени тотальности. В контексте феномена религиозности анали-